

pracovisku si nevie organizovať, nedbá na poriadok na pracovisku. Neovláda predpisy o bezpečnosti a ochrane zdravia pri práci. Nevyužíva hospodárne suroviny, materiál a energiu. V obsluhu výrobných pomôcok a zariadení má vážne nedostatky.

V záujme skvalitnenia výchovno-vzdelávacej práce a zvýšenia záujmu žiakov o zvolené štúdium si musí každý pedagogický pracovník uvedomiť, že pri určovaní klasifikačného stupňa sa majú výsledky práce žiaka posudzovať objektívne, nesmie sa podliehať žiadnemu vplyvu subjektívnemu ani vonkajšiemu.

9 ORGANIZAČNÉ FORMY VYUČOVANIA V ODBORNOM VÝCVIKU

V literatúre zaoberajúcej sa didaktikou odborného výcviku sa pod pojmom *Organizácia odborného výcviku* všeobecne rozumie plánovité usporiadanie didaktických, personálnych a materiálnych prvkov výchovno-vzdelávacieho procesu, v rámci ktorého je možné také vzájomné ovplyvňovanie jednotlivých prvkov vyučovacieho procesu, ale aj medzi nimi a prvkami iných procesov (napr. pracovného procesu), že sa v príprave na povolanie dosiahne splnenie cieľov odborného výcviku stanovených učebnými osnovami.

Najdôležitejšími činiteľmi vo výchovno-vzdelávacom procese sú majstri odbornej výchovy, žiaci a ďalší výchovní pracovníci, ktorí sa podieľajú na odbornom výcviku (napr. inštruktori, vedúci pracovných kolektívov, kde sú žiaci zaradení), ciele a úlohy, ktoré majú majstri odbornej výchovy a žiaci plniť, obsah výučby stanovený učebnými osnovami. Ďalšími prvkami sú pracovné prostriedky a pracovné predmety, ktoré sú potrebné pre výučbu, ako aj priestory, v ktorých sa výchovno-vzdelávací proces realizuje.

Relatívne stabilné štruktúry, v ktorých pôsobia pedagogickí, resp. iní výchovní pracovníci a žiaci, ktoré sú vyučujúcim a učiacim sa vopred dané ako podmienky výchovy a vzdelávania, alebo ktoré si musia sami vytvoriť označujeme pojmom **organizačné formy vyučovania v odbornom výcviku**.

Pre klasifikáciu organizačných foriem vyučovania v odbornom výcviku zatiaľ nie sú stanovené jednotné kritériá. My si rozdelíme organizačné formy na základe ich posúdenia z nasledujúcich hľadísk:

1. hľadisko kooperatívnych vzťahov medzi majstrom odbornej výchovy a žiakmi a medzi žiakmi navzájom;

2. hľadisko vzťahu žiakov a miesta, na ktorom sa odborný výcvik uskutočňuje;
3. hľadisko času, v ktorom prebieha odborný výcvik;
4. hľadisko prioritných didaktických funkcií, ktoré majú v príslušnej etape odborného výcviku plniť.

9.1 Organizačné formy vyučovania v odbornom výcviku z hľadiska kooperatívnych vzťahov

Pri organizovaní vyučovacieho procesu v odbornom výcviku môžu byť rôzne alternatívy vzájomných vzťahov medzi vyučujúcim (majstrom odbornej výchovy) a žiakmi a tiež medzi žiakmi navzájom. Sú závislé predovšetkým od cieľa a obsahu odborného výcviku, od charakteru učebného odboru, od obdobia odborného výcviku, ale aj od existujúcich podmienok výučby.

Na základe výsledkov pedagogickej teórie a praxe vo vyučovaní odborného výcviku sa ustálili dve základné formy odborného výcviku:

- *skupinová forma odborného výcviku*
- *individuálna forma odborného výcviku.*

9.1.1 Skupinový výcvik

Skupinová forma odborného výcviku sa vyznačuje tým, že učebná skupina sa zúčastňuje na vyučovacom procese pod bezprostredným vedením majstra odbornej výchovy. Majster odbornej výchovy tu plánuje, organizuje, kontroluje, riadi a reguluje poznávací proces žiakov. Obvykle sa táto forma odborného výcviku používa v učňovských dielňach, laboratóriách alebo v podobných učňovských zariadeniach.

V závislosti od cieľa a obsahu učiva, charakteru učebného odboru a od podmienok výučby, vyskytuje sa skupinová forma odborného výcviku v dvoch variantoch:

- a) *frontálny výcvik* - celá učebná skupina sa zúčastňuje práce na rovnakej výcvikovej úlohe. V tomto prípade môže majster odbornej výchovy jednoduchšie a lepšie viesť a kontrolovať zverených žiakov;
- b) *výcvik v družstvách* - žiaci učebnej skupiny sú rozdelení do niekoľkých pracovných družstiev, ktoré pracujú na rôznych

výcvikových úlohách. Príprava vyučovacieho procesu, ako aj sledovanie žiakov je v tomto prípade obtiažnejšia pre majstra odbornej výchovy vzhľadom na rôznorodosť povahy práce v učebnej skupine.

Skupinová forma odborného výcviku je v súčasnej dobe najrozšírenejšou organizačnou formou. V prevažnej väčšine učebných odborov prináša dobré výsledky vo výchovno-vzdelávacej práci. To však neznamená, že je vždy a za každých okolností optimálnou formou odborného výcviku. Sú učebné odbory, alebo didaktické situácie, kedy skupinovú formu odborného výcviku nemôžeme využívať. Opodstatnenosť organizovania odborného výcviku skupinovú formou je podmienená splnením nasledovných predpokladov:

- pre určitý učebný odbor sa pripravuje primeraný počet žiakov v jednom SOU;
- sú vytvorené potrebné materiálo-technické podmienky (vhodné učňovské dielne, dostatok strojov, nástrojov, pomôcok);
- je zabezpečený dostatok vhodnej produktívnej (cvičnej) práce pre učebnú skupinu;
- sú k dispozícii odborne a pedagogicky pripravení výchovní pracovníci.

Splnenie týchto predpokladov vytvára podmienky pre využitie výhod skupinovej formy odborného výcviku. Ide najmä o tieto pozitívne stránky:

1. je dodržaná zásada jednotného výchovného pôsobenia, zásada vedenia žiakov k tímovej spolupráci;
2. sú vytvorené vhodné podmienky pre využitie účinných pedagogických postupov, moderných vyučovacích prostriedkov, pokrokových technologických postupov, nových výrobných zariadení a materiálov, ktoré môžu byť sústredené v učňovských dielnach spĺňajúcich nielen technicko-technologické požiadavky, ale aj požiadavky pedagogicko-psychologické;
3. je možné lepšie zosúladiť vyučovanie v odbornom výcviku s vyučovaním v odborných predmetoch;
4. je zaručené správne vedenie všetkých žiakov v učebnej skupine kvalifikovaným, odborne aj pedagogicky pripraveným majstrom odbornej výchovy;

5. v priebehu odborného výcviku sa dá rozvíjať súťaženie žiakov a žiaci môžu porovnávať svoje pracovné výsledky navzájom.

9.1.2 Individuálny výcvik

Individuálna forma odborného výcviku je najstaršou formou prípravy budúcich odborníkov. Jej podstata spočíva v tom, že každý žiak je pridelený ku kvalifikovanému pracovníkovi - inštruktorovi. Inštruktori sú poverení pracovníci majúci požadované odborné, charakterové vlastnosti, ktorí sa samostatne starajú o praktickú prípravu žiakov. Dôležitý je výber inštruktorov, aby títo splnili úlohy vyplývajúce zo zodpovednosti za dobrú odbornú, ale aj morálnu výchovu žiakov.

Individuálnu formu odborného výcviku využívame hlavne, ak sa príprava odborníkov realizuje za nasledovných podmienok:

- nie je dostatočný počet žiakov pripravujúcich sa pre daný učebný odbor;
- špecifický charakter odborného výcviku v príslušnom učebnom odbore nedovoľuje, či už z technických, alebo bezpečnostných dôvodov využitie skupinovej formy odborného výcviku;
- nie sú vytvorené materiálne a technické podmienky pre skupinovú formu odborného výcviku;
- uplatnenie individuálnej formy odborného výcviku je podmienené charakterom didaktickej situácie.

Individuálna forma odborného výcviku je podstatne jednoduchšia ako skupinová forma, nácvik je bezprostredne zviazaný s výrobou alebo prevádzkou. Nevyžaduje si špeciálne učebné dielne, čím je aj finančne menej náročný. V individuálnej forme odborného výcviku sú však ešte mnohé otázky, ktoré si vyžadujú riešenie. Ide najmä o organizáciu individuálneho odborného výcviku, striedanie žiakov na pracovisku, výber kvalifikovaných inštruktorov a ich školenie.

Pre dobré organizačné zabezpečenie odborného výcviku je potrebné, aby činnosť inštruktorov bola systematicky a cieľavedome riadená povereným pracovníkom zodpovedným za individuálnu formu odborného výcviku. Individuálna forma odborného výcviku sa uplatňuje v období prevádzkového výcviku žiakov na záver učebnej doby. Pre jej organizáciu a riadenie platia príslušné pokyny MŠ SR.

Uvedené základné formy odborného výcviku môžeme účelne kombinovať a modifikovať, tak ako si to vyžaduje charakter výchovno-vzdelávacej práce, obsah a ciele vyučovacieho procesu.

9.2 Organizačné formy vyučovania vzhľadom na vzťah žiakov a miesta, na ktorom sa odborný výcvik uskutočňuje

Charakter vyučovacieho procesu v odbornom výcviku si vyžaduje, aby sa výučba konala v rôznom prostredí. Počínajúc v podstate experimentálnymi podmienkami až po vyučovanie, resp. učebnú prácu žiakov v bežnom prevádzkovom prostredí v štandardných pracovných kolektívoch odborných zamestnancov. Pre klasifikáciu organizačných foriem vyučovania v odbornom výcviku z tohoto aspektu je rozhodujúci stupeň priblíženia miesta konania odborného výcviku k reálnemu pracovnému procesu. Na základe toho môžeme vymedziť tieto základné druhy organizačných foriem odborného výcviku vzhľadom na miesto, na ktorom sa odborný výcvik uskutočňuje:

- výučba v experimentálnych podmienkach (laboratórna výučba);
- výučba v učebných dielňach;
- výučba na učňovských prevádzkových pracoviskách;
- výučba v pracovných kolektívoch;
- exkurzia.

Majster odbornej výchovy sa rozhoduje pre najvýhodnejšiu organizačnú formu odborného výcviku po zvážení cieľa, obsahu a didaktickej úlohy danej vyučovacej jednotky. Pre osvojenie si určitého tematického celku môžeme využiť aj viaceré organizačné formy vyučovania v optimálnej kombinácii.

Doterajšie skúsenosti u nás aj v susedných štátoch potvrdili, že najčastejšie organizačné formy vyučovania v odbornom výcviku sú výučba v učebných dielňach, výučba na prevádzkových učňovských pracoviskách a výučba v pracovných kolektívoch - najmä v období prevádzkového výcviku.

9.2.1 Výučba v experimentálnych podmienkach

Výučba v experimentálnych podmienkach (laboratórna výučba) je pomerne zriedkavo sa vyskytujúca organizačná forma vyučovania v odbornom výcviku. Najčastejšie sa využíva ako doplňujúca forma vedúca k osvojovaniu si základov experimentálnej laboratórnej činnosti v určitých učebných odboroch. V niektorých učebných odboroch, napr. v chemickej výrobe je laboratórna práca podstatnou zložkou pracovnej činnosti. Náplň prác vykonávaných pri laboratórnej výučbe je závislá od špecifických znakov daného učebného odboru. Táto organizačná forma si vyžaduje dobré materiálno-technické vybavenie laboratórií, predbežnú technickú prípravu žiakov, presné návody na laboratórne práce, ktoré okrem samotného priebehu experimentu musia poskytnúť žiakom aj informácie o spôsobe vyhodnotenia experimentu.

V súčasnej dobe sa v mnohých učebných odboroch v značnej miere využívajú rôzne trenažéry. Výučbu s použitím trenažérov môžeme tiež považovať za laboratórnu formu vyučovania v odbornom výcviku. Trenažér totiž nie je skutočné výrobné (alebo iné) zariadenie, ale ho len viac, alebo menej simuluje.

9.2.2 Výučba v učebných dielňach

Výučba v učebných dielňach je taká organizačná forma vyučovania v odbornom výcviku, pomocou ktorej získavajú žiaci najmä v učebných odboroch materiálnej výroby systematicky prevažne základné praktické zručnosti a návyky v kolektíve žiakov za priameho vedenia majstrom odbornej výchovy, pričom nesmieme zabúdať ani na realizáciu výchovných cieľov. Táto výučba sa realizuje hlavne na vybraných a kontrolovaných učebno-výrobných úlohách.

Výučba v učebných dielňach slúži na prípravu žiakov na ďalšiu výučbu na učňovských prevádzkových pracoviskách alebo v pracovných kolektívoch. Preferujeme ju najmä v prípravnom období odborného výcviku. Prax potvrdzuje, že výučba v učebných dielňach sa používa vo väčšine učebných odborov pripravujúcich odborníkov materiálnej výroby. Výučba v učebných dielňach je spolu s výučbou v pracovných kolektívoch najrozšírenejšia organizačná forma odborného výcviku a pracovná činnosť žiakov má pri správnej organizácii v prevažnej miere charakter produktívnej učebnej práce.

V nadväznosti na výsledky teoretického odborného vyučovania sa výučba v dnešnej učebnej dielni realizuje na učňovskej výrobe pri využití modernej techniky, technológií a vedeckej organizácie práce.

Oblasť využitia výučby v učebných dielňach je obmedzená na určité učebné odbory. Je vhodná predovšetkým pre systematické osvojovanie si základných zručností a návykov v odboroch, ktoré sa vyznačujú vysokým stupňom obtiažnosti, ktorých osvojenie si vyžaduje dlhodobé cvičenie s pomocou špeciálne vybratej a nezriedka didakticky upravovanej produktívnej práce. Patria sem najmä odbory materiálnej výroby, kde prevládajú odborné činnosti spojené s obsluhou, zriaďovaním alebo údržbou strojov a zariadení, alebo s montážou konštrukčných celkov, prístrojov a strojov. Aj napriek výhodám tejto formy odborného výcviku, nie je možné použiť ju pri osvojovaní si niektorých kontrolných a obslužných činností v materiálnej výrobe (kvalifikovaní pracovníci v chemickej výrobe, nastavovači, strojní mechanici a i.), ako aj pri rôznych profesiách v stavebnej výrobe. Tak isto nie je výučba v učebných dielňach typická pre učebné odbory v spojovacej a oznamovacej technike alebo pre povolania v oblasti služieb. Výučba v učebných dielňach je typická napríklad pre učebné odbory obrábač kovov, nástrojár, mechanik elektronik, stolár na výrobu nábytku a zariadení a pod. U týchto učebných odborov je výučba v učebnej dielni prevládajúcou formou sprostredkovania obsahu základnej odbornej prípravy, ale nie celej odbornej prípravy.

Pri použití tejto organizačnej formy vyučovania v odbornom výcviku sú vytvorené priaznivé predpoklady pre systematickú výchovno-vzdelávaciu prácu. Majster odbornej výchovy môže dôkladne plánovať, organizovať, riadiť, kontrolovať a regulovať priebeh vyučovacieho procesu, pričom k jeho hlavným úlohám patrí:

- koordinovať výchovu a vzdelávanie podľa úrovne kolektívu žiakov;
- vypracovať vhodné pracovné námety (produktívnu, resp. cvičnú prácu) pre žiakov, zodpovedajúce cieľom a obsahu vyučovania;
- stanoviť kritériá hodnotenia;
- efektívne organizovať vyučovací proces, využívať adekvátne vyučovacie metódy a didaktické prostriedky;
- vypracovať preradovacie plány (ak to vyžaduje charakter práce).

Uplatnenie vyučovania odborného výcviku v učebných dielňach je podmienené dobrou materiálno-technickou prípravou zo strany organizácie zodpovedajúcej za odbornú prípravu žiakov.

9.2.3 Výučba na učňovských prevádzkových pracoviskách

Pri tejto organizačnej forme vyučovania v odbornom výcviku prebieha výučba na vybratých prevádzkových pracoviskách, ktorých výber musí byť v súlade s požiadavkami vyplývajúcimi z plnenia učebných osnov odborného výcviku. Využíva sa pri tom moderné technické a technologické vybavenie daného pracoviska a kooperácia s jeho kmeňovými pracovníkmi.

Didaktické podmienky tejto formy výučby spočívajú v tom, že výchova a vzdelávanie žiakov sa realizuje:

- v učebných skupinách;
- za priameho riadenia majstrov odbornej výchovy;
- bezprostredne v relatívne ohraničenom výrobnom, resp. pracovnom okruhu podniku s moderným vybavením;
- v súlade s učebnými osnovami na základe vybratých, ale didakticky upravených výrobných a pracovných činností;
- čiastočne za podpory jednotlivých odborných zamestnancov.

Pri výučbe na učňovských prevádzkových pracoviskách sa často využíva kombinácia s výučbou v učebných dielňach a s výučbou v pracovných kolektívoch. Výučbou na učňovských prevádzkových pracoviskách sa zaisťuje plynulý prechod od výučby v učebných dielňach k výučbe v pracovných kolektívoch. V niektorých učebných odboroch je výučba na učňovských prevádzkových pracoviskách podmienená charakterom pracovného procesu, alebo vysokou náročnosťou na technické a technologické vybavenie pracoviska. V týchto učebných odboroch predstavuje táto organizačná forma odborného výcviku často jedinú efektívnu formu výučby. Tak je to napr. v stavebníctve, energetike, poľnohospodárstve a pod.

Základný problém, ktorý je potrebné pri použití tejto formy odborného výcviku riešiť je spôsob, ako dosiahnuť čo najlepšiu zhodu medzi požiadavkami výroby na príslušnom pracovisku a medzi požiadavkami učebných osnov. Pri dobrej organizácii a spolupráci výchovných a odborných pracovníkov si plnenie učebných osnov a hospodárske výsledky neodporujú.

Naopak skúsenosti mnohých majstrov odbornej výchovy ukazujú, že v súvislosti s ďalším vedecko-technickým rozvojom má výučba na učňovských prevádzkových pracoviskách stúpajúcu tendenciu a jej podiel v porovnaní s ostatnými organizačnými formami sa bude v záujme splnenia vysokých požiadaviek na prípravu odborníkov zvyšovať.

Špecifikum výchovno-vzdelávacej práce majstra odbornej výchovy pri realizácii tejto organizačnej formy odborného výcviku vyplýva najmä z nutnosti koordinovať poznávací proces žiakov s technologickým procesom na pracovisku. Pôjde najmä o nasledovné činnosti:

- plánovanie a individuálna príprava výchovno-vzdelávacieho procesu;
- bezprostredná výchovno-vzdelávacia činnosť;
- koordinačné úlohy;
- analytické úlohy, kontrola – hodnotenie;
- úlohy vzťahujúce sa na organizáciu výroby a práce mimo rámca bezprostrednej výchovno-vzdelávacej práce.

Hlavnou úlohou majstra odbornej výchovy je viesť žiakov a pomáhať im pri plnení vytýčených pracovných a učebných úloh. Dobré výsledky sa dosahujú tam, kde sú do tohto procesu zapojení aj inštruktori, alebo ďalší poverení pracovníci. Pomer medzi časom venovaným vlastnej pracovnej činnosti žiakov a časom venovaným na inštruktáž je v podstate rovnaký, ako pri výučbe v učebných dielňach. Prednosťou výučby na učňovských prevádzkových pracoviskách je to, že sa znižuje podiel neproduktívnych cvičení prakticky až na nulu. Ciele a obsah odborného výcviku sa realizujú hlavne plánovitým plnením pracovných úloh v reálnom výrobnom a pracovnom procese. Žiaci sú priradovaní na jednotlivé pracoviská tak, aby si osvojili typické pracovné činnosti vykonávané v rámci daného technologického procesu.

Odborný výcvik na didakticky neupravených pracovných úlohách však kladie zvláštne požiadavky na organizačnú a metodickú prácu majstrov odbornej výchovy. Výučba musí totiž byť optimálne prispôbená danému pracovnému procesu. Za týchto podmienok musia majstri odbornej výchovy vo svojej didaktickej práci dbať vo väčšej miere na postup výučby každého jednotlivého žiaka. Dosaiahnutie jednotného cieľa sa uskutočňuje pri jednotlivých žiakoch

diferencovaným spôsobom. V práci majstrov odbornej výchovy sa osvedčili tieto postupy:

- intenzívne individuálne a skupinové inštruktáže;
- striedanie učebných pracovísk podľa výkonu žiakov;
- dôsledné využívanie individuálnych predpokladov a schopností žiakov;
- spolupráca žiakov rôznych ročníkov;
- zapojenie inštruktorov do vyučovacieho procesu;
- používanie vhodných prostriedkov riadenia, ako napr. prehľadov o individuálnom priebehu výučby, prehľadu o plnení učebných osnov;
- sústavná kontrola a hodnotenie dosahovaných výsledkov.

Skutočnosť, že žiaci sa pri tejto forme odborného výcviku bezprostredne podieľajú na plnení pracovných úloh pracoviska vyplývajúcej z učebných osnov pôsobí pozitívne na ich výchovu. Práve pri práci môžeme bezprostredne ovplyvniť vzťah žiakov k práci a usmerňovať ich správanie. Žiaci si uvedomujú svoju zodpovednosť a prostredníctvom úloh, ktoré majú splniť, sú ovplyvňovaní aj emocionálne. Zvyšuje to ich úsilie o splnenie vytýčených cieľov a najmä, aby dosiahli úroveň odborných pracovníkov.

Efektívnosť tejto formy odborného výcviku závisí vo veľkej miere od určenia zodpovednosti za učňovské prevádzkové pracoviská. Mnohé skúsenosti ukázali, že výučba na učňovských prevádzkových pracoviskách môže v mnohých učebných odboroch zvýšiť kvalitu a efektívnosť odborného výcviku.

9.2.4 Výučba v pracovných kolektívoch

Výučba žiakov v pracovných kolektívoch je definovaná ako organizačná forma odborného výcviku, v ktorej sú žiaci jednotlivo, alebo v malých skupinkách zaradení do pracovných kolektívov odborných zamestnancov. Za vedenia inštruktora sa aktívne zúčastňujú na pracovnom procese a plnením pracovných úloh si osvojujú pracovné činnosti určené učebnými osnovami. V širokej miere sa podieľajú na živote pracovného kolektívu a všestranne sa rozvíjajú ako odborníci, aj ako osobnosti. Táto forma odborného výcviku slúži buď na špeciálnu odbornú prípravu v rámci určitého učebného odboru, alebo ako vrcholná fáza prípravy na pracovnú činnosť v pracovných kolektívoch.

Pri uplatnení tejto organizačnej formy vyučovania v odbornom výcviku má riadiaca pedagogická činnosť majstra odbornej výchovy

špecifický charakter spočívajúci v tom, že ide o nepriame riadenie výchovno-vzdelávacieho procesu prostredníctvom inštruktorov. Majstri odbornej výchovy riadia tento proces podľa učebných osnov odborného výcviku. Inštruujú odborných pracovníkov, ktorí sa na výučbe podieľajú a koordinujú ich pôsobenie na žiakov. Majstri odbornej výchovy vedú žiakov predovšetkým nepriamo. Vedúca úloha majstra odbornej výchovy však zostáva v celom procese zachovaná, aj keď bezprostrednú výučbu vedú inštruktori.

Hlavné činnosti majstrov odbornej výchovy pri výučbe sú nasledovné:

- plánovanie, príprava a organizácia výučby zverených žiakov;
- pedagogické a metodické vedenie inštruktorov;
- koordinácia pedagogickej činnosti všetkých odborných pracovníkov podieľajúcich sa na výučbe zverených žiakov;
- kontrola a analýza výsledkov výchovy a vzdelávania, ako aj výchovno-vzdelávacej práce všetkých zúčastnených;
- vlastná priama výchovno-vzdelávacia práca so žiakmi v určitých situáciách.

Významným faktorom ovplyvňujúcim kvalitu vyučovacieho procesu je spôsob vedenia a spolupráce majstra odbornej výchovy s inštruktormi po pedagogickej a metodickej stránke. Kľúčovými sa javia tieto úlohy:

- vysvetlenie cieľov stanovených v učebných osnovách a ich konkretizácia;
- spoločné vypracovanie učebno-výrobných úloh;
- pedagogické a metodické porady zamerané na ciele, účinnosť výchovy, vyučovacie zásady, vyučovacie metódy a pod.

Dôležitým činiteľom vo vyučovacom procese sú inštruktori. Majú hlavný podiel na výchovno-vzdelávacej práci so žiakmi. V súlade so svojim spoločenským poslaním plnia predovšetkým úlohy spojené s prenášaním pracovných príkazov na žiakov, s ich riadením, kontrolou a hodnotením. V ich práci sú najfrekvencovanejšie tieto činnosti:

- prenášanie pracovných príkazov formou jednoduchej inštruktáže;
- odovzdávanie pracovných skúseností žiakom;
- kontrola výsledkov práce žiakov;
- pracovné inštruktáže na začiatku učebného dňa;

- pracovné inštruktáže v priebehu a na konci učebného dňa;
- priebežné hodnotenie výsledkov žiakov.

9.2.5 Exkurzia

Výrobná exkurzia je jednou z organizačných foriem vyučovania v odbornom výcviku. Z analýzy učebných osnov, zo skúseností pedagogických kolektívov a z literatúry vyplýva, že základné didaktické ciele, ktorých splnenie exkurziou sledujeme, sa líšia v závislosti od obdobia odborného výcviku. Exkurziou si žiaci dopĺňujú svoje poznatky o sledovanom objekte, charaktere a podstate technologického procesu, o technickom vybavení závodu, o organizácii práce a o spôsobe pracovnej činnosti odborníkov.

Exkurzia zvykne byť v pedagogickej literatúre zaraďovaná aj ako vyučovacia metóda. V našom prípade však hovoríme o usporiadaní organizačných, časových, priestorových a materiálnych podmienok vyučovacieho procesu, čo znamená že hovoríme o organizačných formách. Význam a zameranie exkurzie môžeme hodnotiť z viacerých hľadísk. Tak z hľadiska didaktickej funkcie, ktorú má exkurzia splniť môžu byť exkurzie:

- úvodné (oboznamovacie)
- záverečné.

Z hľadiska šírky sledovaných javov môžu byť exkurzie:

- tematické (sledujú len jeden, alebo obmedzený malý počet javov, vzťahujúcich sa k určitej téme);
- komplexné (zamerané na širší komplex javov).

Aby exkurzia splnila svoju výchovno-vzdelávaciu funkciu, musí majster odbornej výchovy venovať jej príprave, priebehu a vyhodnoteniu potrebnú pozornosť. Jeho činnosti spojené s využitím exkurzie ako organizačnej formy vyučovania v odbornom výcviku spočívajú hlavne:

- v dôkladnej analýze učebných osnov a z toho vychádzajúceho výberu závodu, prevádzky, dielne a výberu strojov, zariadení, technologických procesov, s ktorými sa majú žiaci na exkurzii oboznámiť;

- v spolupráci s pracovníkmi vybraných prevádzok a organizačnom zabezpečení exkurzie (obsah a rozsah exkurzie, sprievodcovia, bezpečnostné opatrenia atď.);
- vo finančnom a materiálnom zabezpečení;
- v inštruktáži žiakov pred vykonaním exkurzie, ktorá bude obsahovať cieľ a obsah exkurzie, plán exkurzie, konkrétne úlohy, ktoré budú žiaci počas exkurzie plniť a spôsobe spracovania týchto úloh;
- v organizačnej a pedagogickej práci spojenej so samotným vykonaním exkurzie;
- v záverečnej besede, v ktorej žiaci preukážu splnenie úloh, ktorými boli poverení, ujasnia sa prípadné nejasnosti a majster vykoná spolu so žiakmi vyhodnotenie priebehu a výsledkov exkurzie.

Pri záverečných a komplexných exkurziách je cieľom, okrem podrobnejšieho zoznámenia sa s objektom, službami, prevádzkami a oddeleniami, aj prispieť k syntéze vedomostí získaných, ako pri odbornom výcviku, tak aj v teoretických predmetoch. Týmto cieľom slúžia konkrétne úlohy, ktoré majú žiaci splniť. Pritom úlohy majú byť zadané tak, aby vyžadovali od žiakov nielen konštatovanie toho, čo videli, ale aj vysvetlenie vedeckých základov organizácie, technológie a techniky výroby a použitých pracovných metód.

9.3 Organizačné formy vyučovania v odbornom výcviku z hľadiska času, v ktorom prebieha odborný výcvik a prioritných didaktických funkcií, ktoré má plniť

Organizačné usporiadanie podmienok vyučovacieho procesu v odbornom výcviku je podmienené jeho cieľom a úlohami a charakteristickými vlastnosťami (podrobnejšie v kapitole 2). *Rozhodujúca je skutočnosť, že vyučovací proces v odbornom výcviku prebieha na základe produktívnej práce žiakov, že sa v ňom integrujú teoretické poznatky žiakov s praktickými pracovnými zručnosťami a návykmi, vedúcimi k úspešnému plneniu pracovných úloh.* Z hľadiska účinnosti odborného výcviku je dôležité dosiahnuť čo možno maximálny stupeň priblíženia učebnej činnosti žiakov podmienkam reálnej výroby. Rôznorodosť a zložitosť poznávacieho procesu žiakov v odbornom výcviku, ako aj vysoké nároky na jeho organizačné a

materiálno-technické zabezpečenie si vyžadujú špecifickú časovú organizáciu vyučovacej jednotky.

Z časového hľadiska sa v pedagogickej praxi osvedčil, ako základná vyučovacia jednotka v odbornom výcviku, **vyučovací deň**. V priebehu vyučovacieho dňa sa majster odbornej výchovy vhodnou a premyslenou organizáciou vyučovacieho procesu, využívaním adekvátnych vyučovacích metód, didaktických prostriedkov a pri rešpektovaní vyučovacích zásad usiluje v spolupráci so žiakmi o splnenie výchovno-vzdelávacích cieľov stanovených učebnými osnovami a tematickým plánom.

Podľa platných predpisov je dĺžka trvania vyučovacieho dňa stanovená na 6 hodín v 1. a 2. ročníku a na 7 hodín v 3. ročníku. Sú však aj učebné odbory s výnimkami. Vnútna štruktúra vyučovacieho dňa korešponduje s pedagogicko-psychologickými zákonitosťami poznávacieho procesu v odbornom výcviku. (Pozri kapitolu 4.) Musí umožňovať realizáciu didaktických funkcií (úloh) stanovených výchovno-vzdelávacím cieľom vyučovacieho dňa. Sú to predovšetkým didaktické funkcie zamerané na prípravu a motiváciu na učebnú činnosť, na oboznamovanie sa s novým učivom, na osvojovanie si nového učiva, na prácu s novým učivom - opakovanie a upevňovanie a na kontrolu a hodnotenie. V niektorých častiach vyučovacieho procesu prevládajú isté didaktické funkcie, čo určuje charakter vyučovacieho procesu v danej etape. Vždy sú však sprevádzané aj inými didaktickými funkciami, vzájomne sa prelínajú a doplňujú. Je úlohou každého majstra odbornej výchovy, aby štruktúra vyučovacieho dňa bola variabilná, aby v nej spájal jednotlivé didaktické funkcie, zaistil ich súbežnosť a nadväznosť a vytvoril také podmienky výučby, aby žiakov zaujala, duševne ich aktivizovala a viedla ich k dôkladnému osvojeniu a využívaniu vedomostí a zručností.

V nasledujúcej časti si budeme stručne charakterizovať ťažiskové didaktické funkcie v odbornom výcviku.

9.3.1 Charakteristika didaktických funkcií v odbornom výcviku

a) Príprava na prácu s novým učivom

Je to didaktická funkcia v odbornom výcviku, v ktorej majster odbornej výchovy vykoná prvé opatrenia, aby sa žiaci mohli orientovať na nové učivo a mobilizovať svoje sily na jeho osvojenie. Pri príprave žiakov na prácu s novým učivom ide predovšetkým o tieto úlohy:

1. zopakovanie a preskúšanie skôr osvojených vedomostí a zručností;

2. vybavovanie a aktiváciu už získaných pracovných skúseností pre prácu s novým učivom, prípadne s prebraným učivom, ktoré sú východiskom pre osvojenie si nového učiva, alebo jeho začlenenie a mnohostranné spojenie s vedomosťami a zručnosťami už získanými;
3. orientovanie žiakov na určité aspekty, súvislosti, javy a problémy na učňovskom pracovisku;
4. dosiahnuť, aby žiaci pochopili získané skúsenosti;
5. vzbudiť záujem žiakov o nové učivo a vyvolať pozornosť žiakov, ktorá rozhodujúcim spôsobom ovplyvňuje úspech výučby.

Pre prípravu žiakov na prácu s novým učivom je potrebné, aby majster odbornej výchovy poznal vzťahy medzi učivom všeobecnovzdelávacích predmetov, teoretických odborných predmetov a obsahom odborného výcviku v danom odbore, tiež znalosť najdôležitejších hospodárskych, sociálnych, ekonomických a technických parametrov a problémov podniku, v ktorom prebieha výučba, aby mal prehľad o stave vedomostí, zručností a návykov každého žiaka, o rozvoji jeho schopností a o schopnostiach výkonu celého kolektívu.

b) Didaktická orientácia na cieľ a oboznamovanie s novým učivom

Didaktická orientácia na cieľ je významná stránka vedúcej činnosti majstra odbornej výchovy v odbornom výcviku. Znalosť cieľa je dôležitá stránka poznávacieho procesu, vytvára u žiakov cieľavedomosť a pôsobí pozitívne na aktívnu a uvedomelú učebnú a pracovnú činnosť. Predpokladom pre jasné oboznámenie sa s cieľom je jeho presné vymedzenie, vychádzajúce zo základného cieľa odbornej prípravy budúcich odborníkov.

Konkretizácia cieľov musí rešpektovať skutočnosť, že na každý čiastkový cieľ musíme pozerat' ako na funkciu celkového cieľa, a že je nutné plynulé stupňovanie cieľov: od cieľov tematického celku a tém cez ciele učebného dňa, až k podrobným cieľom pracovných (učebných) úloh. Pri určovaní cieľa musia majstri odbornej výchovy vychádzať z toho, že výchovno-vzdelávacie ciele majú dve funkcie:

1. cieľ je v rámci didaktického vzťahu medzi cieľom, obsahom, metódami a podmienkami vyučovania vedúcou veličinou;
2. slúži ako meradlo pre preskúmanie a ohodnotenie dosiahnutých výchovných a vzdelávacích výsledkov.

Z toho vyplýva, že ciele určujú stavbu učebného dňa a jeho jednotlivých častí. Didaktická funkcia orientácie na cieľ je splnená len vtedy, ak sa ciele majstra odbornej výchovy stanú cieľmi žiakov a títo sa nimi pri učebnej činnosti orientujú.

Didaktická funkcia orientácia na cieľ nasleduje obvykle za prípravou na prácu s novým učivom a predchádza ostatným didaktickým funkciám. Vyskytuje sa však ako vedľajšia funkcia pri všetkých ostatných didaktických funkciách.

Žiaci sa v odbornom výcviku oboznamujú s cieľom obyčajne zároveň s oboznamovaním sa s učebnou úlohou, napr. v rámci úvodnej inštrukcie. Prvotné oboznamovanie sa s novým učivom je procesom sprostredkovávania informácií týkajúcich sa budúcej učebnej činnosti žiakom. V odbornom výcviku ide vždy o informácie teoretické aj praktické.

Dôležitým predpokladom pre prácu s novým učivom je jeho výber, didaktické usporiadanie a príprava nutných podmienok, predovšetkým vyučovacích a pracovných prostriedkov. Výber učiva spočíva v tom, že majster odbornej výchovy rozdelí pri plánovacej a prípravnej práci učivo tak, že vychádza z cieľov a obsahu učebných osnov, dbá pritom na ich systém a logiku, na ich riadiacu funkciu vo vlastnom aj vo všeobecnom chápaní odboru a na východiskovú úroveň vedomostí a zručností žiakov. Tiež vychádza z už nadobudnutých pracovných skúseností a berie do úvahy konkrétne podmienky kolektívu žiakov i učňovského pracoviska. Učivo doplní príkladmi, podrobnosťami, didakticky upraví a premyslí optimálny spôsob jeho sprostredkovania žiakom.

Oboznamovanie s novým učivom obyčajne predchádza didaktickým funkciám: počiatkové osvojovanie učiva, upevňovanie nového učiva a funkciu kontrola a hodnotenie. V jednom učebnom dni sa môže vyskytnúť aj viackrát, ale môže sa stať, že sa v inom učebnom dni neobjaví.

c) Počiatkové osvojovanie učiva

Je to prvá fáza osvojovania učiva, v ktorej žiaci prvýkrát prichádzajú do styku s daným učivom, spoznávajú ho, prijímajú a pritom získavajú nové schopnosti, ďalej ich rozvíjajú a zdokonaľujú. ~~Hlavnou úlohou počiatkového osvojovania nového učiva je prvotné osvojovanie vedomostí, zručností, návykov, úsudkov, presvedčenia a spôsobov konania, ktoré sú stabilizujúcimi prvkami pre obsahový základ osobnosti odborníka a predpokladom pre vytváranie a rozvoj jeho ďalších vlastností. U žiakov dochádza k zvláštnemu spôsobu~~

individuálneho procesu poznávania, ktorý prebieha na základe a v spojení s už získanými vedomosťami, zručnosťami, návykmi, skúsenosťami, predstavami, presvedčením a spôsobmi konania prostredníctvom osvojených učebných a pracovných činností v podmienkach odborného výcviku.

Majster odbornej výchovy vytvára podmienky pre úspešné splnenie tohto procesu. Ide tu o obsahovú stránku, o organizačné a materiálno-technické zabezpečenie učebnej činnosti žiakov. V priebehu tejto činnosti majster odbornej výchovy neustále riadi, kontroluje a reguluje poznávací proces žiakov.

d) Práca s prebraným učivom a získanými skúsenosťami - upevňovanie a prehlbovanie učiva

Táto didaktická funkcia je rozhodujúca pre dôkladné osvojenie si potrebných vedomostí a zručností a nadobudnutie nevyhnutných pracovných skúseností, ktoré umožnia žiakom tvorivú prácu v danom odbore. Je druhou rozhodujúcou fázou v procese poznania.

Práca s prebraným učivom a získanými skúsenosťami môže byť rôzne cieľovo zameraná:

1. Primárne zameranie na precvičovanie

Vychádzame pritom z poznatku, že všetky schopnosti a zručnosti človeka potrebujú na svoje vytváranie precvičovanie, zdokonaľovanie a upevňovanie. Precvičovaním tu rozumieme opakované vykonávanie činností, ktoré je zamerané na to, aby bol stále zdokonaľovaný priebeh rôzneho konania a aby činnosti boli tak automatizované, že sa stanú zručnosťami a návykmi.

2. Primárne zameranie na využívanie novonadobudnutých poznatkov za nových podmienok, alebo v nových kombináciách

Tu musíme dbať, aby využívanie poznatkov viedlo nielen k ich upevneniu, ale aj k ich doplneniu a prestavbe. Žiakom vytvárame situácie, aby mohli to, čo sa naučili využívať pri samostatnom tvorivom riešení modifikovaných úloh typických pre daný učebný odbor.

3. Primárne zameranie na opakovanie

Opakovaním sa upevňujú a spresňujú vedomosti a zručnosti. Účinné opakovanie je podmienené tým, aby bolo pravidelné, systematické a prebiehalo v rôznorodých formách.

4. Primárne zameranie na systematizovanie

Systematizovanie slúži predovšetkým na to, aby žiaci spájali už osvojené vedomosti a zručnosti s novoosvojovanými poznatkami,

odbornými zručnosťami a schopnosťami tak, aby disponovali usporiadaným súborom vedomostí, zručností a skúseností vedúcim k presným poznatkom a spolupôsobiacim pri vytváraní dôkladných a na využitie pohotových vedomostí a zručností.

e) **Kontrola a hodnotenie**

Kontrola a hodnotenie sú nielen didaktickými funkciami, ale sú trvalou súčasťou odborného výcviku v rámci všetkých ostatných didaktických funkcií. Kontrola a hodnotenie sa často vyskytujú spoločne. Sú podstatnými prvkami riadiacej pedagogickej práce majstra odbornej výchovy.

Priorita niektorých didaktických funkcií v učebnom dni, vyplývajúca z cieľov výchovno-vzdelávacieho procesu potom určuje špeciálnu štruktúru daného vyučovacieho dňa.

9.3.2 **Typy vyučovacích dní**

Každý vyučovací deň v odbornom výcviku má svoje jedinečné znaky dané jeho cieľom, obsahom a postavením v celom systéme procesu výchovy a vzdelávania v odbornom výcviku. V jednom vyučovacom dni môžu byť realizované všetky didaktické funkcie, alebo len niektoré, pričom ich parciálne zastúpenie môže byť rôzne. Postupnosť realizácie jednotlivých funkcií je viac-menej ustálená (vyplýva zo všeobecných zákonitostí poznávacieho procesu). To však neznamená, že sa nemôže v odôvodnených prípadoch meniť, alebo že sa plnenie didaktických úloh nemôže navzájom prelínať.

Vo vyučovacom procese v odbornom výcviku sa stretávame s tromi hlavnými typmi vyučovacích dní, ktoré sa svojou štruktúrou viac, či menej odlišujú, v závislosti od ich didaktickej funkcie. Ide o nasledovné typy:

1. *základný (kombinovaný) typ vyučovacieho dňa*
2. *inštruktážny typ vyučovacieho dňa*
3. *nácvikový typ vyučovacieho dňa*

Najfrekventovanejším typom vyučovacieho dňa, z ktorého sú odvodené aj ďalšie dva typy, je **základný typ vyučovacieho dňa**. Jeho štruktúra zodpovedá skutočnosti, že v priebehu tohto vyučovacieho dňa sa realizujú všetky uvedené didaktické funkcie. Má nasledujúce etapy: